

conceptul de *polis* în gândirea lui martin heidegger

GHEORGHE DĂNIȘOR

Chez Heidegger, la critique de l'humanisme est le fondement pour la critique de l'Etat moderne. Cette critique commence avec l'établissement des significations du terme grec « polis ». Heidegger soutienne que « polis » est en étroite liaison avec « alétheia » (la vérité), tous les deux exprimant la position dans l'ouverture de l'être. « Polis » est donc la place où l'homme habite dans la vérité de l'être et il trouve ainsi son sens. « Polis » n'est pas la cité-Etat, il est le lieu de l'essence de ce monde et il est étranger par rapport au pouvoir. Dans la modernité, la conception sur la vérité a été détournée et l'homme a perdu le sens de l'être, devenant subordonné à la technique. L'Etat, à son tour, a été technicisé, ce qui fait que le droit actionne automatiquement. Le temps de la modernité est donc une époque de décline pour l'Etat et le droit, est ça c'est un résultat de la conception rationaliste et humaniste.

Martin Heidegger este adeptul lui Husserl, cel care este întemeietorul *fenomenologiei*. Acesta definea fenomenologia ca ocupându-se de trăirile în care ne raportăm direct la obiecte. „Toate trăirile în care noi ne raportăm direct la obiecte (experiență, gândire, voință, valori) permit o reorientare a privirii prin care ele devin ca atare obiecte. Modurile diferite de trăire se dovedesc a fi tocmai cael ceva în care orice lucru, față de care noi luăm o anumită atitudine, se arată, «apare». Din această cauză, trăirile se numesc fenomene. Reîntoarcerea privirii asupra lor, experiența și determinarea trăirilor

pure ca atare constituie atitudine fenomenologică¹. Heidegger va continua, consolidând în chip specific *fenomenologia*.

În opinia noastră, Heidegger se situează pe linia lui Nietzsche, în sensul că întreaga sa gândire fenomenologică este pusă în slujba a ceea ce el numește Dasein. În lucrarea sa *Ființă și timp*, el încearcă să surprindă structura fundamentală a *Dasein*-ului, fapt-de-a-fi-în-lume, a omului istoric. Faptul-de-a-fi-în-lume este conceput, în ultimă instanță, ca *grijă*. Acest destin al omului ca *Dasein*, de a exista întru grijă poate fi găsit prin răspunsul la o întrebare metafizică importantă: „De ce este de fapt ființare și nu, mai curând, nimic”². *Dasein*-ul, adică omul în lume, își găsește rostul rostind întrebarea fundamentală asupra *ființei*. Heidegger face o distincție între ființă și ființare, afirmând că filosofia are menirea de a gândi ființa ființării și nu ființarea ca atare. De aceea „Interogarea filosofică privitoare la ființarea ca atare este *meta ta physika*; ea întreabă trecând dincolo de ființare, ea este metafizică”³. Cu toate acestea întrebarea fundamentală care preocupă metafizica pare mai degrabă să aibă în vedere ființarea. „Căci în primă instanță lucrurile apar ca și cum interogarea s-ar menține în orizontul ființării ca atare, când în realitate, odată cu prima propoziție deja, ea tinde să iasă din acest orizont, pentru a aduce în câmpul privirii, prin întrebare un alt domeniu”⁴. Într-o asemenea manieră de a gândi, ființa *ca atare* îi rămâne metafizicii ascunsă, căci ea rămâne în uitare; și aceasta într-o manieră atât de decisivă, încât uitarea ființei, care ea însăși cade în uitare, este impulsul neștiut, dar constant, al interogării metafizice.

Gândin asupra uitării ființei ca atare, sarcină ce îi revine *Dasein*-ului istoric, el se manifestă ca grijă, acest termen devenind: grijă a ființei care, ca ființă a ființării ca atare, și nu doar ca ființă a ființării umane, este deschisă în chip ecstetic în această grijă”. În felul acesta întrebarea fundamental-metafizică cu privire la ființă este înetrabrea cu privire la *Dasein*. Pornind de la această idee, Heidegger

¹ Edmund Husserl, *Conferințe pariziene*, Paideia, 1999, p. 20.

² Martin Heidegger, *Introducere în metafizică*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 9.

³ *Idem*, p. 30.

⁴ *Idem*, p. 33.

va încerca să surprindă omul în originalitatea sa, adică încearcă să stabilească că „A întreba despre ce este vorba în cazul ființei? nu înseamnă nimic altceva decât a re-lua începutul *Dasein*-ului nostru spiritual împlântat în istorie, pentru a-l transfigura într-un alt început”⁵.

Pornind de la ideea unui nou început al *Dasein*-ului în istorie, Heidegger va susține mereu, criticând concepțiile anterioare, că este vorba de un început reînceput *într-un chip mai original*”. Nu există nici o îndoială că în aceste afirmații este continuată critica raționalismului lui Descartes, pentru că întrebarea fundamentală a metafizicii depășește cadrul strict formal și are ca menire reducerea omului la trăirea originară a ființei. Întrebarea fundamentală dă socoteală de raportul individului în lume, pentru că uitarea ființei a dus întreaga civilizație occidentală în impas. „Decăderea spirituală a Pământului a ajuns atât de departe încât popoarele sunt amenințate să-și piardă cea de pe urmă forță spirituală, care face cu putință măcar sesizarea și aprecierea ca atare a decăderii (gândită în raport cu destinul ființei). Această simplă constatare nu are nimic de-a face cu dezvoltarea unui punct de vedere pesimist la adresa civilizației, așa cum nu are, desigur, nici cu optimismul; căci întunecarea lumii, fuga zeilor, distrugerea Pământului, absorbirea individului în masă, suspiciunea încărcată de ură față de tot ce e creator și liber, a cuprins deja în asemenea măsură întregul Pământ, încât categorii atât de copilărești precum pesimism și optimism a devenit de mult ridicole”⁶. Toate acestea pentru că uitarea ființei evidențiază uitarea individualității umane în esențialitatea sa: aceea care are în grijă ființa pe care trebuie să o conserve.

Critica făcută de Heidegger metafizicii de până la el pornește de la absența *Dasein*-ului din centralitatea ființei. Metafizica a făcut greșeala de a gândi ființa ființării pornind de la lume, astfel că „Ea își ia ca reper ființarea pe care o găsește în lume și pe care poate astfel s-o cuprindă cu vederea”⁷. Întreaga metafizică se bazează pe vedere, iar

⁵ *Idem*, p. 59.

⁶ *Idem*, p. 58.

⁷ Otto Pöggeler, *Drumul gândirii lui Heidegger*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 42.

ființa este, pornind de la vedere, ființa reprezentată și astfel concepută inertial. Gândirea grecească înțelege *Dasein*-ului și ființa pornind de la lume. „Atunci când în epoca modernă, subiectul, spiritul, persoana sunt aduse în planul interogării, înțelegerea ființei lor are ca punct de plecare tot ființarea inertială în calitatea ei de a fi reprezentată”, astfel că „s-a rămas la prejudecata potrivit căreia gândirea este înțeleasă pornind de la actul vederii iar ființa în genere ca fapt-de-a-fi-în-fața-ochilor”⁸. Acest drum greșit în gândirea ființei a dus la formalismele ce se instituie o dată cu Descartes, Spinoza și toți cei care i-au urmat în știința politică sau în drept.

În filosofia lui Heidegger nu se pornește de la lume, ci de la *Dasein* ca faptul-de-a-fi-în-lume; este vorba aici de un *Dasein* surprins în facticitatea sa. A-fi-în-lume pentru *Dasein* înseamnă a fi în centrul ei. Acest fapt-de-a-fi-în-lume al *Dasein*-ului, îl dezvăluie pe acesta ca existență istorică. Numai pornind de aici se poate gândi, apoi, ființa ființării, dincolo de orice ființare. Dar această ființare a *Dasein*-ului nu este decât posibilitatea oferită de a gândi ființa, iar interpretarea timpului ca modalitate de a deschide drumul către ființă. *Dasein*-ul întemeiat original, dar pierdut, era deschidere întru *Ființă*. Astfel că, „Elaborarea concretă a întrebării despre sensul de „Ființă” este scopul lucrării ce urmează. Interpretarea *timpului* ca posibile orizonturi ale înțelesurilor particulare de *Ființă* este, mai ales, scopul ei premergător”⁹.

Scopul operei lui Heidegger deci este acela de a regăsi originalitatea *Dasein*-ului ca originalitate a drumului deschis în *Ființă*. Se simte în adânc influența gândirii lui Nietzsche cu privire la individ și la destinul acestuia, și implicit, o nouă gândire cu privire la *umanism*, care nu este acela de factură raționalistă, ci acela de genul în care gândirea „se abandonează ființei și se lasă revendicată de ea pentru a rosti adevărul ființei”¹⁰. Întâlnim aici acea concepție care apare în filosofie mai ales, odată cu Hegel, conform căreia cunoașterea nu mai este de genul față-în-față, așa cum mai era la Kant, ci ea se

⁸ *Idem*, p. 43.

⁹ M. Heidegger, *Ființă și timp*, *Jurnalul literar*, 1994, p. 23.

¹⁰ M. Heidegger, *Scrisoare despre umanism*, în *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988, p. 297.

identifică cu ceea ce cunoaște și curge odată cu aceasta spre o împlinire comună. În împlinire ființa este tot una cu gândirea, dar o gândire care tinde să suprime formalismul cunoașterii. În felul acesta cunoașterea de sine este cunoaștere a omului în ființa sa și nu într-un aspect extrinsec care rămâne mereu de analizat și, deci, neîmplinit. Umanismul bazat pe o astfel de concepție este tot mai mult contestat de Hegel și de urmașii săi, printre care cei mai de seamă sunt Marx, Nietzsche, Heidegger, structuraliștii, printre care se remarcă Althusser. Subiectivul și obiectivul se identifică, iar omul care gândește în ființa sa este Ființa însăși. „A gândi, remarcă Heidegger, înseamnă l'engagement par l'Être”¹¹.

În epoca modernă, când nu se mai gândește de o asemenea manieră, se ajunge la un fel de uitare a intimității ființei, și totul se cantonează la nivelul ființei diverse, se ajunge la „dictatura specifică a spațiului public”¹². Acest fel de a pune problema rezultă din domnia subiectivității care își subordonează ființarea, dar căreia îi scapă ființa acestei ființări, totul rezumându-se la simpla și pura obiectivitate și a tot. „De aceea, limba ajunge în slujba medierii căilor prin care se propagă – desconsiderând orice limită – obiectualizarea ca accesibilitate uniformă a totului pentru toți. Astfel limba ajunge sub dictatura spațiului public”¹³. Este evident aici faptul că spiritul public corespunde spiritului turmei blamat atât de energie de către Nietzsche. Accesul la ființă îl are individualitatea, cea care se lasă în voia ființei prin gândirea ființei, astfel că „ec-sistența omului” este „faptul de a sta în deschiderea luminatoare a ființei”, adică „omul ființează în așa fel încât el este acest „deschis” (des „Da”), adică deschidere luminatoare a ființei”¹⁴. Aceasta nu mai este cunoaștere de tipul punerii-în-față așa cum a fost ea gândită în epoca modernă. Umanismul clădit pe o astfel de concepție, afirmă Heidegger și-a pierdut sensul. Atunci „Mai este cazul să numim «umanism» acest «umanism» care se opune întregului umanism de până acum, dar care, cu toate acestea, nu ține nicidecum parte inumanului? Și aceasta,

¹¹ *Idem.*

¹² *Idem*, p. 301.

¹³ *Idem.*

¹⁴ *Idem*, p. 306, 307.

poate numai pentru că făcându-ne părtași la folosirea unei denumiri, să ne lăsăm și noi duși de curentele dominante care se sufocă în subiectivismul metafizic și se pierd în uitarea ființei? Sau se cuvine ca gândirea să-și asume, împotrivindu-se fățiș «Umanismului», riscul unui imbold care în primă instanță ar fi capabil să trezească invidia față de această *humanitas* a lui *homo humanus* și față de întemeierea ei? S-ar putea astfel naște – dacă nu cumva momentul istoric în care se află lumea nu impune deja acest lucru – o meditație care să aibă în vedere nu numai omul, ci și «natura» omului, nu numai natura, ci, într-un mod mai original, și acea dimensiune în care esența omului, determinată dinspre ființa însăși, se află la ea acasă”¹⁵.

Ruptura cu vechiul umanism este evidentă căci acesta, prin toate formele, promovează cultul maselor, se îndepărtează de esența umană și cade în uitarea ființei, cea care întemeiază umanul și, ca urmare, îl face pe om adevărata deschidere a ființei. Această ieșire în „deschisul” ființei o realizează omul istoric și de aceea pentru Heidegger *facticitatea* are un rol foarte important în redescoperirea omului în ființa sa, adică în pura sa esențialitate, acum uitată ca urmare a unui subiectivism exacerbant.

Critica umanismului se constituie în temei al criticii statului modern. Acest lucru îl face pornind de la stabilirea semnificațiilor termenului grec *polis*. Heidegger susține că *polis* este în legătură nemijlocită cu *aletheia* (adevărul), ambele desemnând așezarea în deschiderea ființei. „*Polis* este *polos*, polul, locul în jurul căruia se rotește, într-un chip propriu, tot ceea ce grecilor le apare drept ființare. Polul este locul în jurul căruia gravitează orice ființare, astfel încât, în hotarele acestui loc, ființarea își revelează interesul și rostul ei”¹⁶. *Polis*-ul este deci acel loc în care locuind în adevărul ființei omul își găsește rostul. Heidegger va sublinia mereu că *polis*-ul nu se confundă cu cetatea-stat, ci el este „lăcașul esenței acestei lumi”. De aceea „Esența puterii îi este străină *polis*-ului, astfel încât caracterizarea puterii ca «rea» nu are nici un fundament”¹⁷. De aceea

¹⁵ *Idem*, p. 326.

¹⁶ M. Heidegger, *Parmenide*, Editura Humanitas, 2001, p. 170.

¹⁷ *Idem*, p. 173.

esența polis-ului, sau a *politeia* nu este determinată din punct de vedere „politic”, iar grecii sunt „în esența lor, poporul prin excelență nepolitic”, astfel încât ei au întemeiat *polis*-ul, „lăcașurile în care «are loc» adunarea de sine a grecilor într-o *aletheia* și astfel păstrarea acestuia din urmă”. Pornind de la aceste considerente, Heidegger dă o interpretare originală termenului *dike* care, susține el, nu are nici o legătură cu *justiția* romană, așa cum nu are *polis*-ul legătură cu statul modern sau cu *res publica* romană. *Dike* este „ceea ce îi este astfel hotărât omului, ceea ce se hotărăște pe sine acestuia și îl rostuieste”¹⁸. În concepția modernă adevărul s-a deturnat, iar concepția despre putere și despre esența omului au fost deformate. „Potrivit felului modern de a înțelege statul – susține Heidegger – esența puterii se întemeiază pe presupuziția metafizică conform căreia esența adevărului s-a preschimbat în siguranță (adică în siguranța de sine a esenței omului, care se pune pe sine însuși ca temei a toate), iar esența omului rezidă în subiectivitatea conștiinței”¹⁹.

Critica umanismului este încadrată la Heidegger între două coordonate și anume acela al esenței omului și acela al politicului. În ambele situații omul, prin umanism, a pierdut sensul ființei. Tema nietzscheiană se face în ambele situații prezentă.

Urmarea acestei deformări de către moderni, este că esența modernității este de factură tehnică, termen care în gândirea lui Heidegger semnifică decadența spirituală a umanității. Omul modern nu mai are nimic veritabil uman, el devenind „funcționarul tehnicii”²⁰. Statul este, la rândul său, tehnicizat, iar dreptul său acționează ca un automat. Meditația în jurul tehnicii devine modalitate acerbă de critică a umanismului modern care implică o critică serioasă a statului și dreptului. Statul este comparat cu o mașină în care omul se poate manifesta ca spirit și nu-și poate etala natura sa întreagă. Tehnica a dezumanizat omul pentru că totul a luat-o razna. Tot tehnica este cea care stă la baza tuturor formelor de totalitarism, omenirea fiind antrenată într-un proces continuu al violenței. „Parcursul triumfal al

¹⁸ *Idem*, p. 175.

¹⁹ *Idem*, p. 173.

²⁰ M. Heidegger, *Chemins qui ne mènent nulle part*, Gollimard, 1962, p. 240.

tehnicii după Descartes, în mecanismul secolului al XVII-lea, în gândirea Luminilor secolului al XVIII-lea, la căpitanii industriei secolului al XIX-lea, printre «politicile» secolului al XX-lea, este tributar principiilor metafizicii occidentale moderne în care subiectul este avid de productivitatea economică, calea autonomiei sale. Omul devine ucenicul vrăjitor, care dă planeta forțelor malefice ale dominației tehnice. Iată de ce statul, care se folosește de democrație pentru a justifica Puterea și legislația, este bântuit de «forma totalitară»²¹. Heidegger pune la un loc raționalismul, individualismul și pozitivismul, pentru că toate, după el, se întâlnesc în conceptul de umanism, toate fiind în slujba *logos*-ului, împotriva gândirii și răspunzătoare de uitarea *Ființei*.

Timpul modernității este un timp al declinului statului și dreptului, ambele domenii fiind rezultatul concepției raționalist-umaniste. De aceea umanismul și-a pierdut sensul și odată cu acesta sunt puse în discuție toate valorile ce se sprijină pe acest concept, de aceea este nevoie de o restituire a sensului autentic al acestui cuvânt: „esența omului rezidă în existență. Aceasta este cea care contează în mod esențial, adică privind dinspre ființa însăși”²² și nu dinspre *logos*-ul raționalizant. Problema care și-o pune Heidegger este aceea dacă mai poate fi numită „umanism” concepția sa care se opune întregului „umanism sau se cuvine ca gândirea să-și asume, împotrivindu-se fățiș «umanismului», riscul unui imbold care în primă instanță ar fi capabil să trezească îndoiala față de această *humanitas* a lui *homo humanus* și față de întemeierea ei?”²³

Aceste susțineri ale lui Heidegger, bulversează întreaga ordine a valorilor și pun în discuție justificarea puterii statului, semnalând o stare de criză profundă. Atacând fundamentele metafizice ale umanismului, concepte cheie ale modernității ca suveranitatea, cetățenia, contractul social, Constituția, legalitatea, reprezentarea parlamentară, magistratura, devin vide de orice conținut, pentru că toate aceste concepte își găseau întemeierea în metafizica umanistă,

²¹ Simone Gayard-Fabre, *Les principes philosophique du droit politique moderne*, PUF, 1997, p. 351.

²² M. Heidegger, *Scrisoare despre „umanism”*, op. cit., p. 325.

²³ *Idem*, p. 326.

cea care, după cum susține Heidegger, a împins omenirea spre formal urmat de tehnicizare și pierderea oricărei legături cu Ființa. În felul acesta, spre deosebire de omul *polis*-ului grec, omul și-a pierdut *rostul* său, iar politicul construit pe idei umaniste a dus la dezumanizare.

Gândirea juridico-politică din zilele noastre se află într-un imens impas pentru că ea este bazată pe un umanism raționalist care nu-și mai justifică care nu-și mai justifică până la capăt fundamentele. Trebuie căutate noi orizonturi care, fără a se cădea în ne-uman, să renunțe la o metafizică în care omul a fost lipsit de umanitatea sa. Dreptul umanist poartă în sine negația dreptului pentru că excesul de raționalitate, altfel zis, de formalism sufocă deschiderea existențială întru Ființă.